

kötelezettségei közé tartozott, hogy tisztét mindenben József nádornak mint a múzeum pártfogójának rendelkezései szerint lássa el, s törekedjen a Múzeum fejlesztésére és „nemzeti méltóságának megfelelő fenntartására”.²²⁹

■ A SOKSZOROSÍTOTT GRAFIKA SZEREPE A KÖZÍZLÉS FORMÁLÁSÁBAN

Az utóbbi évtizedekben megélenkülő kultúrátudományi törekvések képviselői hangsúlyozzák, hogy a 19–20. században a vizuális kultúrában bekövetkezett forradalmi változásokat nem lehet csupán az „akadémiai” művészet emlékeit kutató művészet-tudomány eszközeivel értelmezni: szükséges a populáris kultúra kutatása is.²³⁰ Ennek az új, történeti képtudománynak a módszereivel a 19. században egyre népszerűbbé váló könyv- és folyóirat-illusztrációk, illetve önálló sokszorosított grafikai sorozatok szerepe, az alkotók, a befogadók és a kultúra-közvetítők kapcsolata, a kép és a szöveg viszonya, illetve a képi motívumok vándorlása, átalakulása is vizsgálható.²³¹

A sokszorosított grafika hagyományosan a magaskultúra és a tömegkultúra határterületén helyezkedik el. Reprezentatív műtárgy-reprodukcióként, festmények előképeként vagy a klasszikus kánonhoz tartozó irodalmi művek illusztrációjaként a magaskultúrához kapcsolódott, olcsó szentképként, céhlevelek díszeként, vásárokon mutogatott képként, a ponyva- vagy a sajtóirodalom művészileg gyakran igénytelen illusztrációjaként ugyanakkor szerves részét képezte a tömegkultúrának is.

A 18. század végétől nemcsak az olvasók száma nőtt meg ugrásszerűen, hanem a társadalom egyre több rétege vált könyvvásárlóvá is. A szerzők és a kiadók gyakran kiadványaik címében is hangsúlyozták, hogy a különböző társadalmi helyzetű olvasók érdeklődésére egyaránt számot tartanak. *Magyar teátrumi zseb-könyvetske az 1793-dik esztendőre. (A' nagy méltóságú, méltóságos... nemes hazafiaknak az érdemes polgároknak és az egész közönségnek alázatosan ajánlják a' nemzeti játszó-társaság' tagjai)* – ez volt a címe például a pesti Trattner

Mátyás nyomdájában megjelent, több évfolyamot megért színházi zsebkönyvnek.²³²

A fogyasztás rendszeressé válását jelezték a különböző tematikus könyvsorozatok. A pozsonyi Landerer Mihály János *Téli és nyári könyvtárában* (1805–1813) évente két-három kötet – elsősorban német regények fordítása – jelent meg, s kalandos történeteket tartalmaztak a kassai Landerer kiadó *Rózsa Szín Gyűjtemény* című, a „szépnemnek” ajánlott sorozatának (1798–1803) darabjai is.²³³ A könyvpiac működésének egyre fontosabb eleme lett a kiadók, az írók és az olvasók (vásárlók) közötti kommunikáció: az előfizetés-gyűjtések, a sorozatok, periodikák újabb köteteinek beharangozásai, a könyvismertetések és a könyvkritikák. A szerkesztők és a kiadók az újság- és könyvillusztrációk kapcsán is gyakran kommunikáltak az olvasókkal: közreadták a következő darabok elkészülésének várható idejét, megindokolták a metszetek késését, elmagyarázták a képek jelentését. *A Hadi és Más Nevezetes Történetek* című bécsi újság szerkesztői rendszeresen tájékoztatták olvasóikat metszőik új munkáiról, a képmelléletek hazai és külföldi sikeréről.²³⁴ Az újság és olvasói közötti sikeres kommunikációt jelzik a Magyar Lovasság tiszteletére 1789-ben készített és közreadott reprezentatív rézmetszet köre szerveződő események. A szerkesztők közölték azokat a verseket, melyeket felhívásukra hazai költők, írók készítettek a metszetről, s később is idézték a képpel kapcsolatos hazai és külföldi említéseket, dícséreteket.²³⁵

A kortárs külföldi és hazai események ábrázolásával leggyakrabban az illusztrált újságokban találkozott az olvasó.²³⁶ A pozsonyi *Ungrisches Magazín* (1781–1787), a bécsi *Merkur von Ungarn* (1786–1787) vagy az 1789-ben szintén Bécsben induló *Hadi és Más Nevezetes Történetek* (1792 és 1803 között *Magyar Hírmondó*) a természettudományos, műszaki érdekű metszetek, illetve viseletképek mellett aktuális politikai (koronázások, fejedelmi temetések) és hadi eseményekről készült illusztrációkat is közreadtak. A friss hírekről tudósító „riportképeken” az alkalmanként az illusztrációk előterébe helyezett, barokk hagyományokra visszavezethető repoussoir-figurák segítségével az újságolvasó nem kívülről és távolról szemlélte a tör-

ténéseket, hanem közvetlen szemtanúként azok közelébe vagy éppen közepébe képzelhette magát.²³⁷ Ezt a funkciót töltik be az előtérben álldogáló kíváncsikodók a XVI. Lajos kivégzését bemutató, a bécsi *Magyar Hírmondó*ban 1794-ben megjelent metszeten,²³⁸ míg ugyanennek az újságnak egy spanyolországi bikaviadalt ábrázoló „riportképei” a veszélyes jelenetek közeli és enyhe alulnézetből való felvételével, az egyik képen háttal álló két figurával, illetve a kép teréből szinte kiszaladni látszó bika ábrázolásával vitték az események közvetlen közelébe az olvasót²³⁹ (I/35. kép).

Míg a korábbi időszakokban a széles körben terjesztett illusztrált kiadványok túlnyomó többségét az ájtatossági irodalom, illetve a hasznos információkat közlő kalendáriumok tették ki, a 18. század végétől egyre több könyvtípussal találkozunk. A fiatalok oktatását, nevelését szolgáló, Orbis pictus jellegű kiadványok metszetei természettudományos, történelmi, mitológiai és képzőművészeti ismereteket közvetítettek. A távoli kontinensekről, egzotikus tájakról szóló útleírások a földrajzi ismereteket bővítették, a hazai tájakat bemutató honismereti irodalom, illetve az érzékeny, festői útleírások pedig – mint például báró Mednyánszky Alajos 1826-ban Pesten megjelentetett *Malerische Reise auf dem Waagflusse in Ungarn* című, gazdagon illusztrált kiadványa – egy újfajta, hazafias és lokálpatrióta állampolgári szemlélet elmélyítését, a nemzettudat erősödését segítették elő. (Lásd részletesebben kötetünk *A veduta és az ideális tájfestészet hagyománya* című fejezetét.)

Az ókori kultúrát és históriát bemutató könyvek mellett egyre nagyobb számban jelentek meg az európai országok újabb kori történelmével foglalkozó, modern történelemszemléletet közvetítő illusztrált munkák. Az ifjúság számára készült kiadványok²⁴⁰ egyik legnépszerűbb, a jó és a rossz példák bemutatásával erkölcsi mintát adó típusa az arcképekkel illusztrált életrajgyűjtemény volt,²⁴¹ mely gyakran címében is hordozta a műfaj legismertebb antik példájának, a *Párhuzamos életrajzok* szerzőjének, Plutarkhosznak a nevét. A történelmi illusztrációk másik típusát a múlt fontos eseményeit bemutató ábrázolások jelentették. Számos könyvben – például Fessler Ignác Aurélnak a hazai történel-

I/35 ■ Ludwig Maillard: Újságillusztráció a bécsi *Magyar Hírmondó*ból, 1795

met ismertető népszerű munkáiban²⁴² – portrékkal és történelmi jelenetekkel egyaránt találkozunk.

A történelmi eseményeket bemutató könyvillusztrációk méretükből adódóan is gyakran közeledtek a zsánerszerű ábrázolásokhoz. A történelem szimbolikus, allegorikus és mitologikus értelmezése, illetve a kiemelkedő események (koronázások, békekötések, csatajelenetek stb.) reprezentatív ábrázolása helyett – a történelmi zsáner (genre historique)²⁴³ műfaji követelményeinek megfelelően – egyre inkább a jelentős történelmi szerepet játszó személyek érzelmeinek, életük bensőséges pillanatainak bemutatására, illetve a történelmi mikrokörnye-

zet – épületek, fegyverek, viseletek – hitelességére került a hangsúly.

A 18. század utolsó évtizedeitől az európai könyvkiadásban egyre több szépirodalmi alkotás jelent meg, melyek egy része a magaskultúra (Hochliteratur), másik (nagyobbik) része pedig a szórakoztató irodalom (Unterhaltungsliteratur), illetve a ponyvairodalom (Trivialliteratur) körébe tartozott. A szórakoztató irodalom alkotásai közül keresettek voltak a kalandregények – közéjük tartoztak például a lovagregények és a lovagdrámák, a rablóregények, a bűnügyi regények és a szellemregények –, illetve a szerelem, a család, a társasági élet témáit feldolgozó érzelmes regények és színdarabok. Bár a „tudós Hazafiak” közösségének szívóereje a nyelvfejlesztés és az ismeretterjesztő szándék közös platformján a 18. század végén bizonyos mértékig Magyarországon is integrálta az alkalmi-szórakoztató, illetve a népszerű tudományos és történeti irodalom képviselőit,²⁴⁴ világosan kirajzolódnak azok a korabeli törekvések is, melyek a két irodalmi közeg elkülönítésére irányulnak. Ezek közé tartoztak azok a sokszor kirekesztő bírálatok, melyekkel a „klasszikus” mesterek az ő ízlésirányuktól eltérő, a populáris kultúra elemeit hordozó népszerű írókat, költőket illették.²⁴⁵

A regények, verseskötetek, drámák, irodalmi almanachok illusztrációin az allegorikus és ornamentális jelleget fokozatosan a narratív, elbeszélő látásmód váltotta fel. A szépirodalmi kiadványokat gyakran díszítette a szerző portréja, az illusztrációk túlnyomó többségét azonban a hagyományosan „alacsonyabb” műfajba sorolt zsánerképek (elsősorban családi jelenetek) tették ki. A folyamat párhuzamba állítható a polgári életképek népszerűségének a biedermeier festészetben megfigyelhető erősödésével.

A szépirodalmi művek illusztrációi gyakran egyfajta intim teret létrehozó, miniatűr színpaddá váltak, melyeken az olvasó megtekinthette a könyvben leírt cselekmények egy-egy fontos, érdekes jelenetét.²⁴⁶ A képek dramatikus hangvételét és színpadszerűségét az is fokozta, hogy számos illusztráció címe – különösen gyakran megfigyelhető ez a 18–19. század fordulóján megjelent zsebkönyvekben és kalendáriumokban – a főszereplők szájából elhangzó szenvedélyes kérdés, felkiáltás vagy felszólítás

volt. Az illusztrációk színpadszerűségét erősítette, hogy gyakran találkozzunk rajtuk – a képkivágás, a személyek csoportosítása, a kellékek, a gesztusok vonatkozásában egyaránt – a korabeli színházi környezetből származó motívumokkal. A néha túlzóan ábrázolt gesztus és mimika a képeken történő események, s ezáltal az eredeti mű könnyebb megértését, „olvashatóságát” segítette.

A könyvillusztrációk különböző – főnemesi, nemesi, polgári vagy paraszti – miliőben játszódó zsánerjelenetei szemléletesen közvetítették az olvasók felé az övéktől eltérő társadalmi rétegek kultúráját, lakberendezési és öltözködési szokásait, divatját: a pompás, fényűző dísztermekben mulató előkelőségek életterét éppúgy megismerhették, mint a földre vetett szalmán csecsemőjével pihenő parasztszonyét vagy a nyomorúságos körülmények között, börtönben sínylődő rabét.

Mivel ezeknek a zsánerábrázolásoknak nem volt sem közvetlen (mint például a festményekről, szobrokról készült reprodukciós grafikának), sem képi konvenciókon alapuló közvetett előképük (mint például az allegorikus, mitológiai, vallásos, emblematikus ábrázolásoknak), a rajzoló az illusztrálandó szövegrészből indult ki, annak egyes jeleneteit, alakjait elevenítette meg. Az irodalmi nyelv átfordítása vizuális nyelvre nemcsak megkettőzte az információt, hanem mintegy megerősítette a szöveg valóság-tartalmát: az olvasói fantázia belső képeit külsővé tevő illusztrációk szemlélője szemtől szembe találkozott azzal a környezettel, azokkal a szereplőkkel és azokkal az érzelmekkel, melyeket a könyv bemutatott. A metszetek nemcsak díszek voltak, hanem a szöveget értelmező kommentárok is.

Az előkép-nélküliség a szöveg és a kép szoros kölcsönhatását, szimbiózisát követelte meg. Néha a szerző vagy a kiadó nem tartotta elegendőnek, ha az illusztráción feltünteteti azt az oldalszámot, melyre az ábra vonatkozik, hanem külön magyarázatot fűzött a képhez. Kitüntetett jelentősége volt a képmagyarázatoknak azokban a kalendáriumokban, ahol egy-egy regény vagy dráma cselekményét kellett a segítségükkel megismertetni az olvasókkal, illetve a festményekről készült reprodukciós grafikák esetében, ahol az eredeti alkotásoknak a metszeten nem látható színezéséről is tudósítani kellett.

A 18–19. század fordulójától egyre nőtt a női olvasók aránya. A nekik szóló almanachok, kalendáriumok²⁴⁷ szerkesztői a szórakoztatás mellett alapvetően – a nőnevelés célkitűzéseivel összhangban – arra törekedtek, hogy a közölt ismeretanyag megfeleljen a nők társadalmi szerepével kapcsolatos korabeli elvárásoknak, vagyis abban segítsék őket, hogy jó feleségek, anyák és háziasszonyok legyenek. A gyakran regény vagy levélregény formájában írt kiadványok is követendő vagy elvetendő példák bemutatásával, tanácsokkal készítették fel a fiatal lányokat a házasságra és a családi életre.²⁴⁸ A női kiadványok szerzői ugyanakkor tisztában voltak azzal is, hogy ahhoz, hogy a közép- és felső osztályba tartozó nők felelősségteljes szerepet tölthessenek be a családban, az életvitelre, háztartásra, gyermekgondozásra vonatkozó gyakorlati tudáson túl alapvető irodalmi, képzőművészeti, történelmi, természettudományos, technikai és politikai ismeretekre is szükségük van. A nők erkölcsi nevelése és műveltségük gyarapítása mellett izlésük finomítása volt Kármán József *Uránijának* egyik célja.²⁴⁹ Kisfaludy Károly is szükségesnek tartotta a „magas” irodalom megismertetését a női olvasókkal: Kazinczytól azért kért az *Aurora*-ba verseket, „hogy ezen ága is a Szép Literaturának Hazánkban terjedjen, és ne kéntessenek jobb lelkű Asszonyaink idegen nyelvhez ragaszkodni”.²⁵⁰

A nőknek szánt kalendáriumok, zsebkönyvek, almanachok kicsi, kézre álló méretükkel, csinos külsejükkel és az illusztrációk nagy számával kívánták felkelteni az érdeklődést. Míg az egy-egy alkotó munkáit bemutató verseskötetekben, regényekben, illetve a történeti művekben általában csak egy metszet – többnyire egy címlapkép vagy az író, költő portréja – szerepelt, a női almanachokat számos, különböző műfajú ábrázolás – versillusztrációk, tájképek, divatképek, történeti jelenetek, híres műalkotások másolatai – díszítette.

A honi irodalmi almanachok – mint az *Aurora*-körrel foglalkozó fejezetben látni fogjuk, elsősorban Kisfaludy Károly *Aurorája* – a nemzeti múlt fontos eseményeit ábrázoló illusztrációk közreadásával jelentős szerepet játszottak a hazai történeti festészet témakincsének kialakításában, illetve az olvasók történeti érdeklődésének és nemzettudatának elmélyítésében.

I/36 ■ Perlasca Domokos: Újságillusztráció a *Der Ungar*ból, 1842

A hazai irodalmi almanachok, zsebkönyvek ugyanakkor – melyek a kalendáriumokhoz hasonlóan évente jelentek meg, de már nem elsősorban a köznapi tudnivalók továbbadására, hanem a kortárs költészeti, irodalmi termés „leszüretelésére” törekedtek – fontos szerepet játszottak a polgárság új, önmagát sok szempontból az arisztokráciával szemben pozicionáló értékrendjének artikulálásában és társadalmi kommunikációjában is.²⁵¹

A reformkorban megszaporodó illusztrált sajtótermékek közül legnépszerűbbé a divatlapok váltak, melyek a legfrissebb férfi-, női és gyermekviseletek mellett a korszak nevezetes politikusaairól, színészeiről (utóbbiakról gyakran szerepképként) is közöltek illusztrációkat. A divatképek nemcsak az aktuális szabásmintákról és anyagokról tájékoztatták az olvasókat, hanem a lakberendezési újdonságokról, életmódbeli, viselkedési normákról, a társadalmi konvenciók szerint elvárt nemi szerepekről vagy éppen ezek változásairól (I/36. kép). Sajátos kölcsönhatást sejtethünk a divatképek és a modern polgári zsánerképek között: számos divatképen találkoztunk életképi jelenetekkel, míg a társasági életképek egy

részén a divatképekről ismerős mozdulatok, beállítások tűnnek fel.

A szélesebb társadalmi rétegek érdeklődésére számot tartó ismeretterjesztő jellegű, közhasznú újságok (például az 1834-ben induló *Garasos Tár*, a szintén ez évben induló *Fillértár* vagy az *Új oktató és mulattató Fillér-kalendárium* 1837-től) részben külföldi előképekről készített, részben hazai témákat feldolgozó illusztrációkat tettek közzé.²⁵²

Bár a 19. század elején a festményekről és szobrokról készült metszetekhez, mint az önálló invenció nélküli másolás példáihoz, alkalmanként már egyfajta elítélő, lekezelő hangsúly tapadt,²⁵³ a reprodukciós grafika²⁵⁴ a gipszmásolatokkal együtt a század végéig fontos szerepet játszott a művészképzésben, az antik és az újkori művészet emlékeinek megismertetésében, az új ipar- és képzőművészeti, építészeti stílusok formai elemeinek elterjesztésében, illetve az ízlésnevelésben és a közízlés alakításában.²⁵⁵ A műtárgy-reprodukciók nemcsak az európai művelődés csúcspontjait ismertették meg az egyre szélesebb rétegeket kitevő, már nem csupán a „műveltekből” álló érdeklődőkkel, hanem más kultúrák sajátosságait is.²⁵⁶ A reprodukciós grafika történetének vizsgálata lehetőséget ad az európai művészetszemléletben bekövetkezett stíluspreferenciák változásának kutatására is: a hosszú ideig művészeti etalonnak számító, a leggyakrabban reprodukált ókori alkotások közé tartozó *Belvederei Apollót* például a 19. század elejének szakértői már egy színpadias piperkőc képmásának látták.²⁵⁷

A 19. század elején népszerűvé váló viseletképsorozatok műfaji előzményeit a városlátképekhez hasonlóan a világ teljességét bemutatni szándékozó kozmografikus irodalomban kereshetjük. Az országismertetésekben először inkább a felsőbb társadalmi rétegek viseleteit mutatták be, később figyelmet szenteltek a városi polgárok, illetve a parasztok ruházatának is, a 18. század utolsó harmadában pedig megjelentek a szegényebb rétegek foglalkozásait bemutató sorozatok (Kaufruf). Bikessy-Heinbucher József mérnökkari tiszt az 1810-es években több, magyarországi viseletet tartalmazó képes albumot jelentetett meg,²⁵⁸ melyekben – a Kaufrufoktól eltérően – gazdag polgárok, nemesek, mágánások viseletét is bemutatta. Bikessy-Heinbucher

albumaiban – a korabeli divatképekhez hasonlóan – találunk olyan lapokat, melyeken a szereplők mindennapi életvitelére, családi viszonyaira, szórakozásaira vonatkozó képi utalások, néha zsánerjelenetek tűnnek fel. A divatképeken újságot olvasó vagy könyveivel foglalatalkodó; virágot vagy állatot gondozó; zenélő, társaságot fogadó hölgyeket, a viseletképeken étkező vagy dolgozó családot; táncoló, beszélgető parasztlányokat; portékáikat kínáló vándorárusokat; karbaöltve sétáló fiatal falusi nemesi párt; úriasszonynak udvarló banderistát; olvasó „kanonokurat” látunk. Bikessy-Heinbucher sorozata ugyanakkor, azáltal, hogy a különböző rétegek egyaránt képviselve voltak benne, átfogóbb képet adott a korabeli társadalomról, mint a csak a polgári és nemesi osztály ruházatát bemutató divatképek.

Bikessy-Heinbucher albumai után nem sokkal egy magyar népviseleti ábrázolásokat is tartalmazó újabb kiadvány látott napvilágot, melyet Franz Jaschke által rajzolt és metszett képek illusztráltak, s melynek szövegét Bikessy-Heinbucher albumához hasonlóan Csaplovics János írta.²⁵⁹ A nagy méretű, reprezentatív díszalbum, melyet rajzolója Rainer főhercegnek ajánlott, a népviseletek mellett látképeket is tartalmazott a Habsburg Birodalom egyes tájegységeiről.

Bár a 19. század első évtizedeiben megjelent hazai kiadványokban már gyakran találunk rézmetszetes portrét az adott mű szerzőjéről, egyfajta nemzeti panteon tudatos felépítésének és népszerűsítésének a szándékával csak a reformkortól találkozunk. Az önálló sorozatként kiadott sokszorosított grafikai arcképcsarnokok²⁶⁰ éppúgy elsősorban a közelmúltbeli és kortárs nevezetes (főleg hazai) személyeket örökítették meg, mint egyes folyóiratok, például a *Felsőmagyarországi Minerva* (1825–1836) vagy a divatlapok arcképmellékletei.²⁶¹

A viszonylag gyorsan és kis költséggel elkészíthető, nagy mennyiségben terjeszthető illusztrációk fontos szerepet játszottak abban, hogy a szélesebb olvasóközönség megismerhette a korabeli képzőművészeti stílusok elemeit, sajátosságait. A 17–18. századi nagy méretű, pompás, reprezentatív kiadványok egész oldalt betöltő címlapképein és címlapelőzékein többnyire csak a tudományokban jártas, művelt olvasó számára érthető, több évszázados ikonográfiai

hagyományokra épülő allegorikus ábrázolások domináltak. A 18. század közepétől a francia rokokó hatására a német nyelvterületen is egyre népszerűbbé váltak a kis méretű könyvek, melyekben gyakran találunk Ámort, puttókat vagy gáláns jeleneteket ábrázoló, növényi vagy gyümölcsonmentikával kerezett címlapvignettákat. Az 1770-es évektől a szigorúbb, zártabb, részben a pompeji és herculaneumi régészeti felfedezések által ihletett antikizáló, klasszicizáló tendenciák nyertek teret: a címlapképek, címlapvignetták egyre gyakrabban ábrázoltak antik gemmákon, reliefeken, érmeken látható történelmi személyeket, mitológiai alakokat, jeleneteket. A firenzei Medici-gyűjtemény gemmáiról készült reprodukciókat Kazinczy Ferenc például – mint a művészetszervezői tevékenységével foglalkozó fejezetben láttuk – mind saját, mind Báróczy Sándor munkáinak díszítéséhez felhasználta (I/21. kép).

Az allegorizáló attribútumokkal és ornamentális díszítésekkel kiegészített barokk, illetve copf arc képek helyett a 19. század első évtizedeinek könyvillusztrációin a 18. századi puritán angol arc képfestészet hatása kezd érvényesülni: az ábrázolások a személyiség érzékeny bemutatására koncentrálnak. Gyakran találkozunk a képmásokon – mint például Kazinczy barátjának, a fiatalon meghalt Dayka Gábornak a *Belvederei Apolló* fejének hatását mutató rézmetszetes portréján – antikizáló tendenciákkal is²⁶² (I/37. kép). Az illusztrációs anyag gyakran többszörös áttételeken keresztül jutott el az olvasók különböző rétegeihez. A külföldön kiadott nagy méretű, metszetekkel gazdagon illusztrált, többkötetes reprezentatív útleírások szövegéből és képanyagából vett válogatások kis méretű, olcsó kalendáriumok metszeteinek előképül szolgáltak, s alkalmanként a kortárs irodalmi alkotások, drámák cselekményét is kalendáriumillusztrációkban, s a képekhez készült egy-két oldalas magyarázatokban vagy nyolc-tíz oldalas rövid tartalmi kivonatban ismertették meg a szélesebb olvasóközönséggel.

A különböző stílusú, jellegű, műfajú metszetek gyűjtése, albumba rendezése a 19. században kedvelt szokás volt. A gyűjtemény egy-egy darabját elajándékozhatták, elcserélhették vagy unikális könyvdíszként használhatták fel.²⁶³ Goró Lajos 1825-ben Bécsben megjelent *Wanderungen durch*

I/37 ■ Joseph Gerstner: *Dayka Gábor*. Illusztráció az *Újhelyi Dayka Gábor' Versei* című könyvből, 1813

Pompeji című könyvének a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárában őrzött példányában is találunk egy olyan nagy méretű, reprezentatív litográfiát, mely nem szerepel sem a kiadvány képjegyzékében, sem más könyvtárak példányaiban.²⁶⁴

A sokszorosított grafikák alkalmanként egyedi műalkotások előképeként is szolgáltak. Az 1820-as évek magyarországi irodalmi almanachjainak illusztrációi nemcsak a 19. századi történelmi festészet kedvelt témáivá váltak, hanem – mint az *Aurora*-körrel foglalkozó fejezet végén látni fogjuk – festményeken, rajzokon is tovább éltek.

Kisfaludy Károly Igaz Sámuel *Hébe* című zsebkönyvének két metszetét is felhasználta olajfestményei közvetlen előképeként,²⁶⁵ a *Hébe* 1823. évi kötetében megjelent, Zách Klára menekülését ábrázoló illusztráció kompozícióját pedig a rajzoló, Ludwig Schnorr von Carolsfeld tanítványa, Moritz von Schwind vette át az 1850-es évek elején *Die Schifferin (Baronin Marie Spaun am Gmundner See)* című festményén.²⁶⁶